

Марина Власенко
(Запоріжжя)

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «FRAME» ТА «KONZEPT»

Розглядається проблема визначення співвідношення таких понять в когнітивній лінгвістиці, як «Konzept» і «Frame» та їх роль в організації представлень різних категорій знань. Встановлено, що теорія категоризації відіграє важливу роль при розкритті поняття «фрейм» і розуміється як когнітивна структура, яка складається з елементів – членів категорії. Такі члени об'єднані між собою родинною подібністю та мають спільні властивості, при цьому становлять своєрідну мережу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, категорія, фрейм, семантична мережа, концепт

Rассматривается проблема соотношения таких понятий в когнитивной лингвистике как «Konzept» и «Frame» и их роль при организации представлений разных категорий знаний. Установлено, что теория категоризации играет важную роль при раскрытии понятия «Frame» и понимается как когнитивная структура, которая состоит из элементов – членов категории. Такие члены объединены между собой «семейным сходством» и имеют общие свойства, при этом составляют своеобразную сеть.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, категория, фрейм, семантическая сеть, концепт

The research deals with the problem of the interrelation between such terms in cognitive linguistics as «Konzept» and «Frame» and their role in the organizing of the representation of different categories of knowledge. The article also describes the basic ways of objectifying of concepts and the main features of the language that can be used to represent a concept. It is established that a «concept» is presented as a stable mental formation, which is stored in the human mind and can be operated depending on the communicative situation. The concept has signs of abstract, complex structure (it determines its shape), cultural and emotional intensity (which characterizes the content of the concept), can determine the limits of the values. It is established that the theory of categorization plays an important role in expanding of the concept of «Frame» and means a cognitive structure that consists of elements – members of category. Such members are united with each other through «familial similarity» and have common characteristics, and build a semantic network. It's investigated that the frame is a part of the semantic network, through which people can describe the object, and the specific properties of this object and the facts of its are described in the slots – the structural elements of the frame. There-

fore, frames are always organized around a concept and contain basic and potential information that is associated with a particular concept.

Key words: *cognitive linguistics, category, frame, semantic network, concept*

На сучасному зрізі розвитку когнітивної науки особливу увагу привертає сфера когнітивної семантики: проблема осмислення мовних одиниць як структур представлення знань залишається, як і раніше, актуальною, тому що по сукупності концептів (концептосфери) можна судити про ментальну модель дійсності, яка відображається в мові взагалі й у головах конкретних носіїв мови зокрема.

Взаєморозуміння різних народів, їх успішна комунікація має місце на основі світоуявлень, які вони поділяють, тобто системи концептуальних універсалій. Характер базових когнітивних категорій є універсальним і їх зміст не залежить від того, якою мовою розмовляє людина, а визначається когнітивними факторами, на яких базується пізнавальна діяльність людини.

Категоризація є одним із найважливіших складників механізму пізнання і полягає в тому, що для кожного слова окреслюється семантичне коло споріднених слів за принципом родинної подібності та встановлюється узагальнюючий репрезентант (прототип). Метою категоризації є пояснення нового через уже відоме та структурування картин світу за допомогою узагальнень. Категорія розуміється як когнітивна структура, концептуальний клас, що складається з елементів – членів категорії, об'єднаних «родинною подібністю». У всіх членів «родини» – слів або понять – наявні цілком реальні спільні характеристики, але вони можуть бути проявами не зовнішньої схожості, а глибинної генетичної основи. Елементи, які входять до категорії, можуть становити єдине ціле, попри те, що не всі вони мають саме ті спільні властивості, які визначають сутність категорії. Об'єкти – члени категорії не є рівноправними: всередині кожної категорії одні об'єкти є психологічно більш значущими, ніж інші [1].

Основним поняттям когнітивної лінгвістики і семантики є поняття концепту. Концепт – це не тільки мовне явище. Концепт потрібно розглядати в першу чергу як невербальне, а потім вже й вербальне відтворення дійсності з усіма наявними відносинами і зв'язками.

У лінгвістичних німецькомовних лексиконах знаходимо пояснення терміну *Konzept* (lat. *concipere* = *sich etwas vorstellen* –

щось собі уявити): «Загальне змістово-референційне уявлення, яке у свідомості/пам'яті людини пов'язано зі словом, мовним виразом; ментальна інформаційна одиниця збереження знань. Також поняття (auch Begriff)» [2, с. 164].

Metzler Lexikon наводить таке визначення терміну Konzept: «In der kognitiven Linguistik, insbesondere der Semantik, mentale Informationseinheit im Langzeitgedchtnis, in der bzw. über die Menschen ihr Wissen über die Welt abspeichern, organisieren und kategorisieren, und damit ein elementarer Baustein der Kognition», тобто поняття у когнітивній лінгвістиці, особливо семантиці, ментальна інформаційна одиниця у довготривалій пам'яті, у якій чи через яку, люди зберігають свої знання про світ, організують їх та категоризують; елементарний елемент когніції. Реальний світ переведено у ментальному представленні у концепти, при цьому відбувається абстрагування від конкретних властивостей об'єктів; ці концепти відображають світ від «приблизно» до «дуже добре». Так, концепт HUND спрощено виглядає так: Tier, hat einen Schwanz, bellt, kann beißen (тварина, має хвіст, гавкає, може вкусити) [3].

Одним із центральних понять когнітивної лінгвістики, наряду з концептом, є поняття фрейму, яке запропонував М. Мінський у 70-х роках минулого сторіччя у галузі програмування. Він розглядав два види фреймів, які зараз прийнято називати статичними (або просто фреймами) і динамічними фреймами (сценаріями). Статистичний фрейм є структурою знань у вигляді таблиці, яка представлена вузлами (які в лінгвістиці виражені лексикою), зв'язані дугами. Динамічний фрейм схожий на концепт-сценарій.

Фрейми є структурами представлення знань, які відбивають типову інформацію про об'єкти. Вони є структурою, що має заголовок і набір вузлів, пов'язаних між собою. Вузол є визначеним поняттям, яке може бути, а може і не бути задане в явному вигляді. Якщо поняття не конкретизоване, то воно пояснюється в результаті процесу узгодження цього фрейму з деякою конкретною ситуацією, яка має місце в зовнішньому світі. Вузли, які не задані в явному вигляді (Мінський називає їх терміналами), є нижнім рівнем графової структури, а верхній рівень складають поняття, які завжди правильні стосовно цього фрейму. Розшифровка значення фрейму відбувається під час конкретизації й узгодження терміналів. Важливим є використання тих самих терміналів різними фреймами. Це дає змогу координувати інформацію, яка зби-

рається з різних джерел. Значенням вузла, крім простого значення, може бути й інший фрейм.

У когнітивній інтерпретації поняття фрейму заслуговує уваги трактування, відповідно до якого фрейм розглядається не як тип концепту, а як форма його ментального уявлення, тобто концептуальна структура, одиниця ментального простору. Таким чином, фрейм розуміється як один зі способів ментальної репрезентації концепту: через відсилання до концептуальної області, у якій цей концепт інтерпретується.

Словник Duden дає наступне визначення поняття Frame: (Sprachwissenschaft, EDV) besondere Datenstruktur für die begriffliche Repräsentation von Objekten und stereotypen Situationen in Modellen künstlicher Intelligenz, тобто спеціальна структура даних для концептуального представлення об'єктів і стереотипних ситуацій [4].

Fremdwörterlexikon так визначає Frame: «Darstellung von Wissen in Form eines semantischen Netzes» – представлення знань у вигляді семантичної мережі [5]. Тобто, фрейм можна розглядати як фрагмент семантичної мережі, який призначений для опису деякого об'єкта (події, ситуації) предметної області з усією сукупністю властивих йому (їй) ознак.

Вперше семантичні мережі з'явилися в області машинної лінгвістики як засіб аналізу змісту (семантики) природної мови. У 1967 році Р. Куїлліаном була розроблена програма, яка фіксує зміст англійських слів, побудована за принципом тлумачного словника. Типи зв'язків між об'єктами семантичних мереж можуть бути будь-якими. Але найчастіше застосовуються наступні основні зв'язки (відносини): «рід-вид», «є представником», «є частиною». Наявність зв'язку типу «рід-вид» між узагальненими об'єктами А і В означає, що поняття А більш загальне, ніж поняття В. Будь-який об'єкт, що відображається поняттям В, відображається і поняттям А, але не навпаки. Наприклад, поняття «тварина» – це родове поняття для об'єкта «птах». Усі властивості родового об'єкта А, як правило, притаманні і видовому об'єкту В. Іншими словами, об'єкт В успадковує властивості об'єкта А. Завдяки відносинам ако (від англ. a-kind-of – різновид) мережа являє собою якусь ієрархічну структуру і дозволяє відповідати на такі питання, як: «чи є канарка птахом?», «чи може канарка літати?» і т.п. [6].

Рис. 1. Мережа А. М. Коллінза і М. Р. Куїлліана (1969)

Т. ван Дейк відзначає, що фрейми завжди організовані «навколо» деякого концепту і містять основну й потенційно можливу інформацію, що асоційована з тим або іншим концептом. Фрейм визнається культурно-специфічною одиницею знання, що включає інформацію про те, що в даній культурі є типовим / стереотипним [7, с. 16–17].

Розглянувши значення поняття Frame, ми вважаємо, що трактувати його слід, як один з можливих способів «технічного» представлення концепту у свідомості, при цьому передбачається, що весь обсяг знань, який відноситься до того або іншого концептуального об'єкта, повинен бути якимось чином організований і систематизований у мисленні.

Семантика фреймів розглядає безліч інтерпретацій як альтернативні «способи бачення речей». Загалом, розходження визначаються там, де концентрується пошук структури – у мовній системі або поза нею.

На наш погляд, між семантичним полем і фреймом можна виділити ряд відмінностей. Фрейм – більш «тверда» структура, що відображає типові зв'язки в типових ситуаціях; поле – структура більш «м'яка», асоціативно-конкретна, іноді – індивідуальна. Ще однією відмінністю є те, що інтегруючим початком у фреймі служить ситуативна близькість, у полі – асоціативно-семантична. Структурна організація фрейму припускає наявність вузлів (слотів), поля – ядра, центра й периферії, межі між якими досить нечіткі й рухливі. Крім

того, лексична репрезентація фрейму ближче всього відповідає тематичній групі; ментальна модель семантичного поля призводить до необхідності введення терміна «концептуальне поле».

Фреймова семантика як метод дослідження взаємодії семантичного простору мови (мовних значень) і структур знання, розумового простору, насамперед, наполягає на необхідності пов'язувати значення слова з фреймом, що лежить в його основі. Цим вона припускає можливість того, що мовці можуть знати значення слова, яке входить до тієї чи іншої лексичної групи, навіть якщо вони не знають ніяких інших слів із цієї групи або лише деякі з них. Слід відразу ж зазначити, що термін «Frame» у даному випадку використовується як родове поняття – загальний термін для позначення різних типів когнітивних структур, за аналогією з терміном «Konzept» як родовим поняттям, що включає і образи, і уявлення, і поняття, і фрейми. Загальний термін «Frame» використовується тільки для позначення структурованих концептів – власне фреймів, схем, сценаріїв, когнітивних моделей. Залучення фреймових структур допомагає також пояснити способи формування різних змістів на функціональному рівні.

Можна зробити висновок, що знання людини зберігаються у пам'яті у вигляді фреймів (семантичних мереж), утворених ієрархічно організованими та асоціативно пов'язаними концептами. Будь-який концепт із семантичної мережі може бути поставленим у фокус (центр) графічного фрейму. Концепт, що стоїть у центрі фрейму, є унікальним і визначає цілий фрейм. Коли фрейм перейменовується, всі концепти, які асоціювалися з попередньою назвою, починають асоціюватися з іншою. Частина елементів фрейму подана елементами відсутності чи «перемінними» величинами, які заповнюються інтерпретатором при накладанні фреймової моделі на ситуацію.

Таким чином, між концептом і фреймом можна виділити певну й досить вагомую розбіжність: концепт може бути й структурною, і гештальтною (цілісною), і мінімальною (неподільною) одиницею репрезентації бази знань у значенні одиниць мовного рівня. Фрейм відображає не конкретні, а найбільш характерні моменти, що належать до одного класу, тим самим їх впорядковуючи і структуруючи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Rosh E. H. Human Categorization // *Advances in Cross-Cultural Psychology*. – L. etc. : Acad. Press, 1975. – Pp. 1–72.
2. Ulrich W. *Linguistische Grundbegriffe : Wörterbuch*. – Berlin; Stuttgart : Gebrüder Bornträger Verlagsbuchhandlung, 2002. – 164 S.
3. Metzler Lexikon Sprache / [Hrsg. Helmut Glück]. – Stuttgart; Weimar : Verlag J. B. Metzler, 2005. – 352 S.
4. Duden-Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/>.
5. Wissensportal [wissen.de](http://www.wissen.de) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wissen.de/fremdwort/frame2>.
6. Семантичні мережі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://-fim.mdpu.org.ua/prepodavately/sharov/Shtuch/lect7.pdf](http://fim.mdpu.org.ua/prepodavately/sharov/Shtuch/lect7.pdf).
7. Дейк Ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Дейк Ван. - М. : Прогресс, 1989. – 301 с.

Олександр Колесник
(Київ)

ЕНІГМАТИЧНІ ФЕНОМЕНИ В АСПЕКТІ МІФОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СЕМІОЗИСУ

У статті аналізуються номінації енігматичних феноменів (ЕФ) у індоєвропейських мовах з позицій теорії міфологічно орієнтованого семіозису. Розглянуто етимологічні, лінгвокультурні та лінгвосеміотичні особливості вербальних репрезентацій концепту ТАЄМНИЦЯ. ЕФ інтерпретуються як ірраціональні чинники поступу систем різного рівня і природи, залучених до універсальних трансформаційних сценаріїв.

Ключові слова: енігматичний феномен, система, основа, сценарій

В статье анализируются номинации энигматических феноменов (ЭФ) в индоевропейских языках с позиций теории мифологически ориентированного семиозиса. Рассмотрены этимологические, лингвокультурные та лингвосеміотические особенности вербальных репрезентацій концепта ТАЙНА. ЭФ интерпретируются как иррациональные причины развития систем разного уровня и природы, включенные в трансформационные сценарии.

Ключевые слова: энигматический феномен, система, основа, сценарий

Informational interchange that has been a distinctive marker of the present-day mankind's cultural model involves transferring and interpreting data encoded within the framework of basic irrational patterns traditionally associated with myth. Furthermore, modeling alternative worlds in texts of